

ANKARAD, 2025; 6(11): 15-52	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1735977

Araştırma Makalesi / Research Article

**SELANİK ÖRNEĞİYLE TÜRK ŞEHİR GELİŞİMİNİN
BALKANLARA YANSIMASI***

Betül ÖZCAN BALKIR**

Öz: Bu çalışmada, Anadolu'da her kentte gördüğümüz şehir gelişiminin, Balkanlardaki yansımaları Selanik örneği üzerinden incelenmektedir. Selanik, Kuzey Yunanistan'da bir liman kentidir. Antik çağlardan beri ticari olarak önem kazanır. İlk 1380'de Türklerin eline geçen şehir, 1430'da II. Murat tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fetih sonrası Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları doğrultusunda göçler sayesinde tipik bir Osmanlı-Türk şehri kimliği kazanmıştır. Şehrin tanımı, "cuması kılınmalı, kadısı bulunmalı, pazarı kurulmalı ve hamamı olmalıdır". Bu düstur doğrultusunda Balkanlarda Türk kent gelişimi, Anadolu'daki diğer kentlerden farksızdır. Selanik, kozmopolit yapısına rağmen, özellikle kuzey kesimlerinde, bu gelişimi yansıtan tipik Türk kenti görünümündedir. Osmanlı şehrinin çekirdeğini oluşturan büyük camiler, bedestenler, hamamlar gibi kamusal yapılar etrafında mahalleler gelişmiştir. Her mahallenin de cami, dükkân, çeşme, hamam gibi yapıların bulunduğu kendi merkezleri vardır. Selanik'te, kamu yapılarında 19. yüzyıla kadar Erken ve Klasik Osmanlı mimari üslubu hâkimdir. Konutlar ise Anadolu iç sofalı Türk evi plan tipinde yapılmıştır. 1870'lerden itibaren Batılı şehircilik unsurlarını bünyesine katmıştır. Selanik'in Türklerin elinden çıkması ve mübadele sonrası Türklere ait birçok eser devlet eliyle yok edilmiştir. Selanik'te inşa edilmiş yaklaşık 411 yapıdan günümüze ulaşabilen az sayıdaki eser, Selanik'in Türk Şehri olarak gösterdiği gelişimi evreleri hakkında fikir vermektedir.

* Bu Makale 15-18 Mayıs 2025 tarihleri arasında İzmir'de gerçekleştirilen "Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Kongresi"nde sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0002-6634-2818>, betul.ozcan.balkir@yobu.edu.tr (Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Art History, Department of Turkish Islamic Art, <https://orcid.org/0000-0002-6634-2818>, betul.ozcan.balkir@yobu.edu.tr).

Anahtar Kelimeler: Selanik, Türk Şehir Gelişimi, Mimari, Osmanlı İskân Politikası, Balkanlar.

TURKISH CITY DEVELOPMENT IN THE BALKANS WITH THE EXAMPLE OF THESSALONIKI

Abstract: In this study, the reflections of urban development seen in every city in Anatolia in the Balkans are examined through the example of Thessaloniki. Thessaloniki is a port city in Northern Greece. It has been of commercial importance since ancient times. The city, which first fell into Turkish hands in 1380, was definitively annexed to Ottoman territory by Murat II in 1430. After the conquest, it gained the identity of a typical Ottoman-Turkish city thanks to migrations in line with the settlement policies of the Ottoman Empire. The definition of the city is that "it must have a grand mosque, a judge, a market and a bathhouse". In line with this principle, Turkish urban development in the Balkans is no different from other cities in Anatolia. Despite its cosmopolitan structure, Thessaloniki, especially in its northern parts, has the appearance of a typical Turkish city reflecting this development. Neighborhoods developed around public buildings such as large mosques, covered bazaars, and baths, which formed the core of the Ottoman city. Each neighborhood has its own center with structures such as mosques, shops, fountains, and baths. In Thessaloniki, Early and Classical Ottoman architectural styles dominated public buildings until the 19th century. The houses were built in the plan type of Turkish house with Anatolian interior sofa. From the 1870s onwards, it incorporated Western urban elements. After Thessaloniki lost control of the Turks and after the population exchange, many works belonging to the Turks were destroyed by the state. The few works that have survived to the present day from the approximately 411 buildings built in Thessaloniki provide an idea about the stages of Thessaloniki's development as a Turkish city.

Key Words: Thessaloniki, Turkish Urban Development, Architecture, Ottoman Settlement Policy, Balkans.

Extended Abstract:

After Thessaloniki was definitively annexed to the Ottoman lands by Murat II in 1430, the Turkish-Muslim population increased thanks to voluntary or forced migrations from Anatolia in line with the settlement policies of the Ottoman Empire. As the newly arrived Turkish elements began to build their own institutions, the city took on the identity of a typical Ottoman-Turkish city.

The condition used to define a Turkish Islamic city, "it must have Friday prayers, a judge, a market and a bathhouse" was applied not only in Anatolia but also in all geographies where the Ottomans ruled. The

Balkans were not exempt from this condition. The city of Thessaloniki, which has a cosmopolitan structure consisting mainly of Turks and Jews, as well as Greeks, Levantines and other Balkan elements, developed as a typical Turkish city despite this characteristic. The city became a large and rich trade center of the Ottoman Empire with the settlement of Jews fleeing Spain in the 16th century. It was one of the most modern and free cities of the Ottoman Empire in the 19th century. In this environment of freedom, intellectual movements such as the Union and Progress Society and the Young Turks were born here. Thessaloniki, which maintained its position in the Ottoman Empire until 1912, was handed over to the Greeks without a fight in 1912 after the Balkan War, and was definitively lost with the Treaty of Bucharest in 1913. The Turkish elements of the city were destroyed by fire and disease, and the remaining migrated to Turkey during the population exchange.

The city of Thessaloniki went through two distinct phases during the Ottoman Empire:

When the Turks first settled in the city, they settled on the north side of Vardar Street, which divided the city into two within the city walls, and established their neighborhoods here. At first, structures such as Hamza Bey Mosque, Bedesten, Bey Hamam, which formed the real core of the city, were built in the area close to the street. Neighborhoods began to develop around this core. It was seen that each neighborhood, which developed from the core towards the northern slope, had its own centers with structures such as mosques or masjids, shops, fountains, and baths. In the 16th century, construction shifted to the northwest of Vardar Street. The complex formed by the Cezeri Kasım Pasha Mosque and Pasha Hamam contributed to the development of this region.

In the southern part of the city, there was the Jewish Neighborhood and streets formed by shops where various crafts were made, as well as structures such as customs, armories, etc. The Bedesten was also located to the south of Vardar Street, where trade was intense. The Greeks lived in a small area in the east of the city. In the west of the city, the Levantines and other ethnic elements occupied a small area. All public, religious and civil structures of the city, which developed in this way until the beginning of the 19th century, were built in the Early and Classical Ottoman architectural style. Alternating wall textures of stone and brick, spiked eaves, domes and minarets of mosques formed the defining silhouette of the city. The living areas of the city residents, the houses, were also built in the Turkish house plan scheme with inner and central sofas, which was frequently preferred in Anatolia. Turkish houses were introverted

structures with high-walled courtyards. Most of the Turkish neighborhoods were destroyed in the fire of 1917, and very few examples have survived to the present day. The house where Atatürk spent his childhood is one of the Turkish houses in Thessaloniki that has survived to the present day.

The city was a sanjak attached to the Rumelia Province, but after the Vilayet system was implemented in 1864, it became the Salonika Province. Changes began in the city after the second half of the 19th century. Starting in 1866, the southern part of the outer walls were demolished, docks were built during the reign of Sultan Abdulhamid II, and drainage channels were opened to eliminate the risk of malaria in the city. With the establishment of the Municipality in 1869, health inspections became easier and the city was cleaned for the first time. The province became a Turkish city with electricity. Trade developed even more with the railway networks connected to the port. The walls in the east of the city were removed and the new Hamidiye District was established to the east with a western understanding. It took on the air of a modern city with its wide streets and avenues, western-style public buildings and villa-style residences. The newly constructed public service buildings such as the Rüştiye and İdadiye Buildings, Hamidiye Hospital, Government Building, Islahane, Ziraat Mektebi, Kışla were built in neoclassical and selective style with westernization effects as in the whole empire. The houses built in the new district also adorned the streets in the form of European-looking villas. According to sources, in addition to the churches converted into mosques, approximately 411 structures of different types such as new mosques and masjids, soup kitchens, inns, covered bazaars, baths and fountains were built in Thessaloniki, which remained under Ottoman rule for 484 years, until 1913. The few Turkish structures that have survived to the present day are the places of worship, businesses, baths and fountains that form the core of the Turkish city. The neighborhoods that developed around this core were destroyed especially in the great fires that broke out in 1840 and 1917.

Once upon a time, Jews and Turks were the most populous ethnic groups in this cosmopolitan city, but today there is no other ethnic group left except the Greeks. Unfortunately, while the Turkish neighborhoods were destroyed by fires, when the city fell into Greek hands, as in all Balkan countries, hundreds of works were destroyed by the state due to the policy of forgetting the Turkish period. It is important to be able to get an idea about the development and stages of the city from the Turkish works that have survived to the present day, which are very few in number but certain, as they show that the Turks once built their own civilization in Thessaloniki.

Giriş

Bu çalışmada bugün Yunanistan'ın bir şehri olan Selanik'in bir Osmanlı Türk Şehri olarak gelişimi ele alınmıştır. Türk- İslam şehrinin tanımında “cuması kılınacak, pazarı duracak, kadısı olacak ve hamamı olacak” ibareleri olmazsa olmazlardır¹. Selanik'in Osmanlı hâkimiyetine girdikten sora bu bağlamda nasıl bir gelişme gösterdiği belgeler ve günümüze ulaşmayı başıarabilmiş sayılı yapıların ışığında irdelenmiştir. Osmanlı kenti olarak nasıl bir gelişme gösterdiği ana hatlarıyla anlatılıp, şehrin kısaca coğrafi konumu, tarihi gelişimi, nüfusunu oluşturan unsurları, ticareti, imar faaliyetleri ve eserlerin şehir içindeki konumları, kullanım amaçları, şehrin bu yapılarla göre nasıl geliştiği hakkında bilgiler verilecektir.

Fotoğraf 1. Selanik eski şehir²

Kaynak taramasında, diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Selanik şehrinde de Türk dönemine ait fazla eserin ayakta kalmadığı görüldü. Mevcut eserler hakkında da ayrıntılı yayınlara rastlayamadık. Ancak E.H.Ayverdi'nin kitabında mevcut olan veya olmayan tüm eserler, arşivlerden bulunduğu kadarıyla listelidir³. Ayrıca, Yunan Kültür Bakanlığı'nın yayınladığı, “Ottoman Architecture in Greece” adlı kitapta

¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, Osmanlı Araştırmaları, IV (1984), s. 69-70; Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarihi Yazıları, İstanbul 2013, s. 87.

²http://www.hourmo.eu/15_Stamps_&Cartoons/1919/1919_06_02_Greece_Golfe_de_Sa_lonique_Quadruple_Postcard.jpg (11.07.2025'te alındı)

³ Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, C.IV, İstanbul 1982.

da, mevcut yapılar hakkında bilgiler verilmiştir⁴. Yayınlarda geçen, yerleri tespit edilebilen yapıların konumlarından Osmanlı şehir gelişimi üzerine bir nebze bilgi sahibi olunabilmektedir.

Bu çalışma, Selanik gibi önemli bir şehir üzerinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun şehircilik anlayışını tanımamıza katkı sağlayacaktır.

1. Selanik Şehri'nin Tarihçesi

Selanik, Kuzey Yunanistan'da, Ege Denizi'nin kuzeybatı köşesindeki Termaikos Körfezi'ne kıyısı olan bir liman kentidir. Atina'dan sonra Yunanistan'ın ikinci büyük sanayi ve liman kenti olan Selanik, Antik çağlardan beri önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Zamanla şehrin deniz kıyısı doldurulup düzleştirilerek kullanıma katılmıştır⁵.

Harita 1. Selanik Vilayeti⁶

Selanik MÖ.400'lü yıllarda Makedonya kralı Philippos tarafından kurulmuş, daha sonra MÖ. 316'da Kral Kassandros, eşi Thessaloniki'nin adını şehre vermiştir⁷. 1204-1224 yıllarında Dördüncü Haçlı Seferi'nden

⁴ Ed.E. Brouskarı, Otoman Architecture in Greece, 2009.

⁵ Nihat Kaşıkçı-Hasan Yılmaz, Mora'dan Viyana'ya Osmanlı Avrupası (Ülkeler, Şehirler, İz Birakanlar), Ankara 2001, s.78

⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_Apostolic_Vicariate_of_the_Bulgarians#/media/File:Vilaet_Solunski.jpg

⁷ Meropi Anastassiadou, Selanik 1830-1912, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2001,41.

sonra kurulan Latin Krallığının, 1224-1246 yılları arasında da Eperios Despotluğu'nun merkezi olmuştur⁸.

Şehir, 1380 yılında Murat Hüdavendigâr döneminde Hayrettin Paşa tarafından ilk kez Türklerin eline geçmiştir. Bu tarihten sonra zaman zaman Türklerle Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştiren şehir, Yıldırım Bayezid tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katılmış; ancak Ankara Savaşı'ndan sonra Süleyman Çelebi tarafından 1404'te Bizanslılara verilmiştir. Gittikçe güçsüzleşen Bizans İmparatorluğu ise burayı elinde tutamamış ve 1423 'te Venedik'e satmak zorunda kalmıştır. Şehir, son ve kesin olarak 1430 yılında 2. Murat zamanında Türk topraklarına katılmıştır⁹. Bu tarih eski Akheiropoietos Kilisesi'nin içindeki mermer sütunlardan birine işlenmiş ve burası camiye çevrilerek Eski Cuma Camisi ismini almıştır¹⁰.

16. yüzyılda İspanya'dan kaçan Musevilerin bir kısmı şehre yerleştirilmiştir. Selanik, özellikle Musevilerin de buraya yerleştirilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ve zengin bir ticaret merkezi olarak büyüyüp gelişmiştir¹¹. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en gelişmiş, modern şehirlerinden biridir. Şehir Rumeli eyaletine bağlı bir sancak iken, 1864'te ilk kez uygulanmaya başlanan vilayet düzeni ile vilayetlere bağlı livalıklar sistemi kurulmuş ve Selanik vilayet olmuştur¹².

⁸Emre Dölen, "Kartpostallarla Geçmişte Selanik", Tarih ve Toplum Dergisi, c.26/ sy.156 (Aralık 1996), s.24; Kaşıkçı- Yılmaz, a.g.e., 78; P. Tuğlacı, Osmanlı Şehirleri, İstanbul 1985, s.389; M. Tayyip Gökbilgin, "Selanik", İslam Ansiklopedisi, c.10, Eskişehir 2001, s. 337-339.

⁹Nur Akın, Balkanlarda Osmanlı Dönemi Konutları, İstanbul 2001, s.70. Semavi Eyice "Atatürk'ün Doğduğu Şehir Selanik-1881", İlgi, sy. 31 (Mayıs 1981), s. 2-3 (2-8); Kaşıkçı- Yılmaz, a.g.e., s.78; Tuğlacı, a.g.e., s. 389; Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri, İstanbul 2010, s. 35.

¹⁰ Ayverdi, a.g.e., s.256; Eyice, a.g.m., s. 3; Kaşıkçı- Yılmaz, a.g.e., s.78; Lila Sambanopoulou, "Thessaloniki In The Otoman Period (15th-18th c)", Otoman Architecture In Greece, ed. E. Brouskari, Livani Publications SA, 2009, s. 216.

¹¹Gökbilgin, a.g.m., s. 343, Sambanopoulou, a.g.m., s. 217.

¹² Akın, a.g.e., s. 70.

Fotoğraf 2. 15. yüzyıldaki durumunu gösteren bir gravür¹³

Şehir gelişip zenginleştikçe Avrupa devletlerinin ve diğer Balkan devletlerinin iştahını kabartmıştır. Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar, kente sahip olmak için çekişmeye başlar. 1912’de Balkan savaşları esnasında, Bulgarların şehri yağmalamasından korkan zengin tüccarların, kolordu komutanına rüşvet vermesi sonucu şehir savaşılmadan Yunan ordusuna bırakılmıştır. 1913 yılında Bükreş Antlaşması ile de kesin olarak elden çıkmıştır¹⁴. Selanik 18-19 Ağustos 1917 ‘de büyük bir yangın geçirmiş, yangın sonrası Türk mahallelerinin büyük bölümü ortadan kalkmıştır. Burada kalan son Türkler de Kurtuluş Savaşı sonrası nüfus mübadelesinde Türkiye’ye göç etmişlerdir¹⁵.

2. Balkanlarda Osmanlı Kentleşmesi

Osmanlılar, Balkanlardaki ilk dönemlerinde, ele geçirdikleri yerlerin Türkleştirilmesi için göçebe Türk aşiretlerinin iskânı politikasını kullanmışlardır. Özellikle zaviyelerin, Türk köylerinin oluşmasında ve yerli halkın İslamlaştırılmasında önemli katkıları olmuştur. Anadolu’dan

¹³ Vasilis Dimitriadis, *Topografia tes Thessalonikes kata ten Epokh tes Tourkokratias, 1430-1912*, (Türk Yönetimindeki Selânîk’in Topografyası), Selanik, 1983.

¹⁴ Mustafa S. Akpola, “Selanik Atatürk Evi’nin Tarihi Önemi ve Balkanlar Geleneksel Konut Mimarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* 17-19 Mayıs 2000, c.1, Ankara 2001 s. 23; Nusret Çam, *Yunanistan’daki Türk Eserleri*, Ankara 2000, s. 288; Eyice, a.g.m., s. 4; Gökbilgin, a.g.e., s. 348.

¹⁵ Dölen, a.g.m., s.26.

pek çok aşiretin Balkanlara göç ettirilmesi sonucu, Türk kökenli etnik ögeler ağır basmıştır. Bu Türk kökenli gruplara uç beylikleri verilmiştir. Onlar da bu beyliklerin ellerinden gitmemesi için mücadeleler vermişler, yeni ele geçen yerlere kendi yakınlarını yerleştirerek buralardan yararlanmışlardır. Bu gruplar, bulundukları yerlerin imarı için birtakım vergilerden muaftırlar¹⁶.

Teselya'nın fethinden sonra, buraya Anadolu'dan da bir grup Yörükler yerleştirilmiştir¹⁷. Fatih Sultan Mehmet dönemine ait tahrir defterleri, Rumeli'nin çeşitli yerlerinde iskân edilen aşiretlerin çoktan toprağa bağlanıp, köyler oluşturdıklarını gösterir. Böylece sürgünle veya kendi istekleriyle Rumeli'ye geçen Türkler, bir yandan Balkanları Türkleştirmeye ve bunu sürekli hale getirmek için gerekli kurumları oluşturmaya çalışmışlar, bir yandan da Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmalarını sağlamışlardır¹⁸.

15. yüzyılda Rumeli kentleri çok kalabalık değildir, Selanik gibi köklü bir şehir bile 4803 haneden oluşmaktadır. Ancak bu yüzyıldan sonra, Balkanlarda Osmanlı'nın güçlenmesiyle, yeni şehirler kurulmaya, nüfus artmaya başlamıştır¹⁹.

Osmanlılar, Balkanlardaki ilk dönemlerinde, askeri ve yönetim merkezleri kurmuşlardır. Bu merkezler bazı yeni şehirlerin çekirdeğini oluşturmuştur. Fetihlerden sonra şehirlerin karakterini değiştirecek zorlamalar yapmamışlarsa da, merkeziyetçi düzen ve onun gereği belli hiyerarşik düzendeki kurallara bağlı meydana gelen kurum ve kurulların varlığı, kentlerin fiziksel yapısını etkilemiştir²⁰.

Balkanlarda, kent gelişimi, Osmanlı'nın Anadolu'daki diğer kentlerinden farklı olmamıştır. *Kentler*, ortak bir merkezin -ki bu merkez genelde bir Cuma camisidir- çevresinde gruplanmış mahallelerden meydana geliyordu. Kent merkezlerinin yayıldıkları alan ve özellikleri kentlere göre değişiklik göstermesine rağmen, her kentte, merkezde cami, bedesten ve çevresindeki dükkânları içeren çarşı, varsa kale, ayrıca, medreseler,

¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Vakıflar Dergisi, sy.2 (1942), 283-285; Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, 15/1-4(Ekim 1953-Temmuz 1954), 548-550; Halil İnalcık, “Rumeli”, İslam Ansiklopedisi, c.9, (İstanbul 1964), s. 769.

¹⁷ Akın, a.g.e, s.17.

¹⁸ Münir Aktepe, “XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskanına Dair”, Türkiyat Mecmuası, sy.10, 1951-53, s.308; Akın, a.g.e., s. 17.

¹⁹ Akın, a.g.m., s. 17.

²⁰ Akın, a.g.m., s. 26.

hamamlar, hanlar çeşmeler, yöneticilere ve eşrafa ait evler manzarayı oluşturmaktaydı. Bu manzara gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'da hemen tüm Osmanlı kentlerinin ortak özelliği²¹. Fetihler sırasında zaten var olan çeşitli dini, ticari ve kamusal yapılara yenileri eklenerek kentlerin görünümü zenginleştirilmiştir. Genelde Ortaçağ sur duvarları yıkılmış veya yıkıma terk edilmişlerdi.

Merkezdeki cami ve yakınındaki medrese, yöneticinin konağı, hamam ve kahvehaneler, Müslüman ahalinin kültür odakları olarak kent görünümünü etkileyen unsurlardı. Mahalleler, camileri, mescitleri, kilise ya da sinagogları, hamamları ve başlarındaki şeyh veya muhtarlarıyla özerk bir yapıya sahiptiler. Her etnik grubun kendi mahallesi vardı. Bu mahallelerin hangi etnik gruba ait olduğu yapıların boyutlarından anlaşılabilmekteydi. Örneğin Müslüman mahalleleri sadece minareleriyle değil evlerinin yüksekliğiyle de anlaşılabilirdi. Kurallar gayrimüslimlerin evlerinin, Müslümanlarınkinden daha alçak olmalarını gerektiriyordu. Ayrıca yapısal ve bölgesel kurallar da Balkan kentlerine karakteristik özellikler katan unsurlardı. Mahallelerin kent merkezine uzaklıkları sakinlerinin dini ve mesleklerine göre değişmekteydi²².

Balkan kentleri, mahalle düzenleri, camileri, minareleri, hanları hamamları, bedestenleri, özgün evleri, çeşitli zanaat gruplarına ayrılmış sokakları ile çok geniş bir bölgede ortak özellikler göstermekteydi.

Kentler ilk başlarda oldukça az nüfusa sahipken özellikle 17. yüzyıldan sonra gitgide kalabalıklaşmış; buna bağlı olarak mahalle sayıları da artmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda şehrin önemli ticaret yolları üzerinde olmasıyla bağlantılıdır²³.

Balkan şehirlerinde görülen Osmanlı yerleşimlerinin düzeni ve değişimi şu şekildedir: dini, ekonomik ve toplumsal günlük ihtiyaçları karşılayacak alt yapı kuruluşlarından oluşan külliye halinde yapı toplulukları öncelikle kuruluyor ve bunların çevresine yeni nüfusun yerleşmesi sağlanıyordu. Bu külliyeler genelde mahalleye de adını veren banisinin adıyla anılıyordu. Şehre zorunlu veya kendi isteğiyle gelen göç gruplarının hayatını kolaylaştıran külliyeler, genelde zaten önceden var olan şehir dokusunun, surların veya iç kalenin dışına yapılıyordu. Böylece önceki düzeni de bozmamış oluyorlardı. Kent dışına yapılan bu külliyeler birbirleriyle yol sistemi aracılığıyla bağlanırdı ve yeni şehirler bu külliyelerin etrafına kurulurdu. Sur dışına kurulan kentin etrafı tekrar surlarla çevrilmezdi. Sur

²¹ Ergenç, Osmanlı Şehrinde Esnaf..., s. 86-87.

²² Akın, a.g.e., s. 26

²³ Akın, a.g.e., s. 27.

dışına yapılan kentlerde sur içlerine de küçük boyutlu mescit veya hamam gibi mahalle düzeyinde yapılar inşa ederek sur içinde de sur dışındaki büyük değişimin daha küçük ölçekli bir benzeri başlatılmış ve şehir değişimi sağlanmış olurdu. Kentlerin oluşması ve değişmesinde en önemli iki yapı türü zaviye ve zaviyeli camiler ile ticaret yapılarıdır. Kentlerde ticaret bölgeleri ile konut dokusu birbirinden farklı mahallelerde kurulurdu²⁴. Şehir merkezindeki çarşının odağı bedesten, genelde kentin büyük camisinden sonra en önemli yapısıydı. Diğer zanaat üretiminin yapıp satıldığı dükkânlar, atölyeler, depolar, bedestenin yakınındaki dar sokakların çevresinde gelişmişti. Hatta bu eski sokaklar, çeşitli meslek gruplarının adlarıyla anılmaktaydı²⁵. 18.-19. yüzyıla kadar Osmanlı yerleşimleri bu bağlamda gelişmiştir. Batılılaşma dönemi etkileriyle şehirlerin sayfiye yerlerine yeni ve modern mahalleler yapılmaya başlanmıştır.

3. Selanik Şehri'nin Osmanlı Dönemi'ndeki Gelişimi

Bir liman ve ticaret kenti olarak Selanik, Akdeniz kıyısındaki benzerleri gibi kozmopolit bir yapıya sahipti. Bizans'tan kalan Rumlardan başka, Bulgarlar ve diğer Balkan halkalarından insanlar, çok sayıda Levanten ve Türk yaşıyordu. 19. yüzyılda, yabancı ve Hristiyanların nüfusu, gelişen ticaret neticesinde artmıştı. 16. yüzyılda İspanya'dan kaçan Musevilerin Osmanlı Devletine kabul edilmesiyle, bunların çoğunluğu ticarete elverişli Selanik'e yerleştirilmişler ve bir süre sonra şehirdeki diğer halklara göre ezici bir çoğunluk meydana getirmişlerdi. Ayrıca 17. yüzyılda Sabatay Sevi ve müritlerinden oluşan "dönme" diye adlandırılan topluluk da şehrin ahalisi içindeydi²⁶.

²⁴ Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu, "Erken Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar'da Kent Olumu veya Değişimi", Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (17-19 Mayıs 2000, Şumnu- Bulgaristan) c.2, Ankara 2001.

²⁵ Akın, a.g.e., s. 26

²⁶ Eyice, a.g.e., s. 5

Fotoğraf 3. Selanik resmi²⁷

1478 tarihli bir Osmanlı tahrir defterinde Selanik'te 864 Müslüman ve 994 Hristiyan hanesi kayıtlıdır²⁸. 16. yüzyıl kayıtlarında Selanik'te 48 Müslüman, 14 Hristiyan, 21 Musevi mahallesi bulunduğu öğrenilir. Sonradan Musevi mahalleleri artarak 56'ya ulaşır. 1772 yılında şehir nüfusu 65.000-70.000'e erişir ve bunun 35.000'ini Türk ve Müslümanlar, 3.000'ini Hristiyanlar, 27.000'ini Museviler meydana getirir. Ticarete ve göçlere bağlı olarak şehir nüfusu 1812'lerde epey armasına karşın, o dönemde Selanik'i ziyaret eden Britanyalı gezgin Henry Holland, Türk nüfusunun yarıdan azı oluşturduğunu belirtir²⁹. Şehrin nüfusu 1800'lerde 50-60.000 civarında iken Yunan bağımsızlık savaşı sonrası 1820'lerde 40.000'lere düşer; tekrar artış göstermeye başlamasına rağmen 1837'deki veba salgını sonucu yeniden azalır. Sonra tekrar artmaya başlayan nüfus, 1860'larda 50.000 dolaylarına ulaşır. 1888/1889 Selanik Salnamesi'ne göre 1885 senesinde yapılan bir sayımda 46 Türk mahallesinde 30.000, 16 Musevi mahallesinde 45.000, 12 Rum ve bir Frenk mahallesinde 13.000 olmak üzere şehrin nüfusu 88.000'i bulur. 1912 yılına gelindiğinde bu rakam nerdeyse ikiye katlamıştır³⁰.

²⁷ <https://www.instagram.com/p/DGgdNNvvpWs> (11.07.2025'de alındı): Harita, Machiel Kiel, "Selanik", TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, İstanbul 2009, s. 353'den işlenmiş. Ana kaynak: BA. Plan Proje Tasnifi, nr. 797.

²⁸ Machiel Kiel, "Selanik", TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, İstanbul 2009, s. 353

²⁹ Kiel, a.g.m., s. 356; Tuğlacı, a.g.e., s. 390.

³⁰ Dölen, a.g.m., s.25; Gökbilgin, a.g.m., s. 346.

Şehir, yapılan demiryolu hatlarıyla 1873’de Üsküp’e ³¹, 1888’de Belgrad’a ³², 1894’te Manastır ³³ ve İstanbul’a ³⁴ bağlanmış; 1870-1890 yılları arasında genişletilen liman, demiryolu ağı ile bütünleştirilmiştir ³⁵. Böylece önemi bir kat daha artan şehir Osmanlı’nın en önemli ithalat ve ihracat merkezi olmuştur ³⁶.

1870’lerde denizden bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu’nun en görkemli şehirlerinden biri olarak görünen şehir, karaya çıkıldığında bakımsızlıktan yıkılıyordu. Kentin büyük bölümünde sokaklar ve evler perişan vaziyetteydi. Şehrin en temiz ve bakımlı kesimi, kale yakınındaki Müslüman Türk mahalleleriydi. Anadolu ve Rumeli’deki tipik Türk kent ve kasabalarının özelliklerini yansıtıyordu. Güney kesimdeki mahalleler ise karmaşık sokaklar, sağlık koşullarına aykırı konutlar ve kirliliği ile kentin en kötü bölümüydü ³⁷. Kenti Kalamariya kapısından Vardar kapısına bağlayan ve şehri ortadan ikiye bölen ana cadde konumundaki Vardar Caddesi= Egnatia Caddesi ancak 1870’lerin sonunda taş döşenebilmişti.

1800 yılı civarında, Selanik’ten Almanya’ya pamuk ve yün ipliği, İtalya’ya Selanik ipeği ve tütün, Fransa’ya pamuk, yün ve tahıllar ihraç ediliyor; Fransa’dan şeker ve kahve, İngilizler ’den kurşun, demir, kalay ve sömürgelerden gelen mallar ithal ediliyordu.

Selanik şehri, deniz kıyısındaki bir düzlük ile bunun kuzeyinde yükselen bir tepenin yamacına kurulmuştu. Tepede, Türk Dönemi’nde de takviye edilmiş, kökeni Roma dönemine kadar inen güçlü bir kale bulunuyordu. Kalenin surları doğu ve batıdan güneye doğru inerek şehrin etrafını kuşatıyordu ³⁸. Tepenin üst kesiminde bir iç kale ve en yüksek kesiminde Yedikule denen güçlü bir hisar bulunuyordu. Bu hisar ilk Yıldırım Bayezid

³¹ Ahmet Erdem Tozoğlu, *Actors Of Change: Railway Projects And Urban Architecture Of Balkan Cities In The Late Ottoman Period*, A Dissertation Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 96, 171-179.

³² Tozoğlu, a.g.t., s. 179

³³ Tozoğlu, a.g.t., s. 96-99.

³⁴ Tozoğlu, a.g.t., s. 100-102.

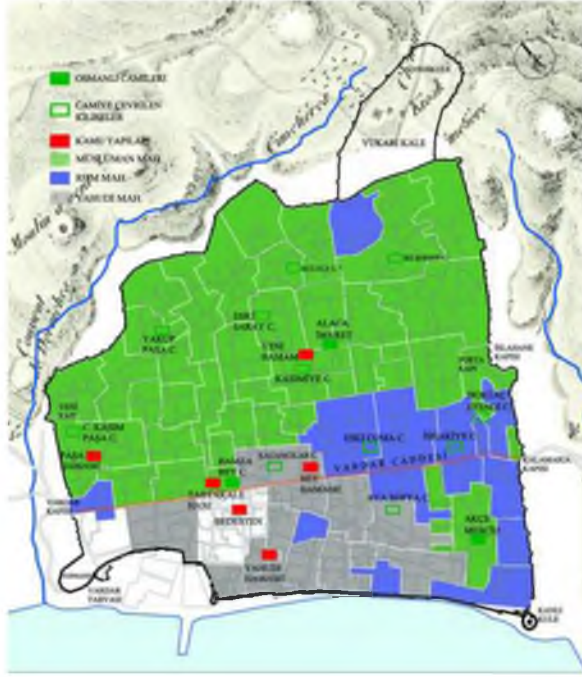
³⁵ Balkanlar’da Osmanlı Devleti’nin demiryolu hatlarının inşaatı ve demiryolunun Selanik’in gelişimine etkisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Tozoğlu, a.g.t., s. 73-95, 108, 155-194.

³⁶ Akpolat, a.g.m., s. 23. Eyice, a.g.e., s. 556; Sakaoğlu, a.g.e., s. 35.

³⁷ Dölen,, a.g.m.,s.28.

³⁸.Akpolat, a.g.m., s.23; Dölen,, a.g.m.,s.27-28.

yukarı kesiminde yaşıyordu. Türk mahallelerinin güneyinde, rıhtıma doğru, Musevi mahalleleri bulunuyordu. Şehir, adeta ortasından geçen Vardar yolunun iki tarafına yayılmıştı. Kuzeyinde öncelikle kiliseden çevrilen Eski Cuma camisinin yakınında II. Murat'ın yaptırdığı han ve hamam ile Hamza Bey Camisinin yakınında da diğer bir han ve hamamın etrafında mahalleler yerleşmişti. Hamza Bey Camisinin ve ana caddenin güneyinde kalan kısımda çarşı sokakları dağılmış, genelde Museviler de bu civarda ikamet etmekteydi. Şehrin doğusunda küçük bir bölgede de Rumlar yaşamaktaydı. Avrupalı Levantenler ve diğer etnik gruplar şehrin batı sınırına yakın bir yerde Frenk mahallesinde yaşıyorlardı.

Harita 3. 19. yüzyılda eski şehirde Müslüman, Yahudi ve Rum mahalleleri ⁴²

1866 yılı şehrin imarında bir dönüm noktası oldu. Dış surların güney kısmı 1866-1870'lerdeki imar faaliyetleri sırasında yıkıldı ⁴³, surlar yıkılınca kordon boyu gezinti ve yerleşim yeri konumuna geldi. Surlardan bir tek, bugün de hala ayakta olan, kıyının güney doğu köşesinde bulunan, Beyaz Kule kaldı. Beyaz kule surlar kalktıktan sonra da güvenlik görevini

⁴² Gençler, a.g.m., s. 50; Çizim, Dimitriadis, a.g.e ve BOA, Y.EE.64/4 numaralı Wernieski Planı'ndan (1882) üretilmiş.

⁴³ Yıldray Özbek, "Tanzimat Sonrasında Selanik'in Gelişimi ve İdadi Mektebi", METU JFA, 40/2 (2023), s. 127; Eyice, a.g.e., s.5.

sürdürerek, etrafına duvar çekilerek hapishane kale haline getirildi⁴⁴. Bugün sökülmiş veya sivanmış, fakat metni ve fotoğrafı bilinen kitabesinden yapının sanılanın ve iddia edilenin aksine, bir Venedik yapısı değil, tamamen Osmanlı olduğu anlaşıldı. Kitabesinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535/1536'da yaptırıldığı yazar. Evliya Çelebi'ye göre bu kule ve daha başkaları Mimar Sinan'ın eseri idi. Surlarda limana açılan iki kapıdan başka doğuda Kalamaria(=Kelemeriye) Kapısı ve Telli Kapı, batıda Vardar Kapısı, Yeni kapı, Yeni Delik ve Eski Delik Kapıları vardı⁴⁵. II. Abdülhamit döneminde rıhtımlar yaptırıldı, Tophane ve Yalıkapı kuleleri yıkıldı, civardaki sıtma tehlikesi de drenaj kanalları açılarak giderildi. 1869 da ilk belediye kuruluşunun işletmeye girmesiyle sağlık işlerinin denetlenmesi kolaylaştı. Temizlik işleri idaresi kurularak şehrin sokakları ilk defa temizlenmeye başlandı. 1899 yılında elektrikle aydınlatılan ilk Türk şehri oldu⁴⁶.

Şehirde 1841'de bir karantina binası, 1872'de tahaffuzhane, 1895'de yanan Rum Ortodoks Hastanesi yerine bir hastane, 1897'de Hamidiye mahallesinde Merkez Hastanesi, 1900 yılında Musevi cemaat için bir hastane, 1907 yılında Rus hastanesi inşa edildi. 1876'da Hükümet konağının bitişiğine telgrafhane, 1900'de de İngiltere devleti tarafından postane açıldı. 1870'de bir kararla sıbyan mekteplerinin sayısı çoğaltıldı, 1888'de ziraat mektebi, 1889'da Feyz-i Resa adında bir özel okul açıldı. 1890'da bir idadi mektebi, eski Islahane, Selanik Hamidiye Mektebi Sanayi adını aldı. 1902'de idadi ve rüştiye mektepleri onarıldı. 1830-1834 yıllarında büyük bir kışla yapıldı⁴⁷.

1870'lerde liman ve demiryolu bağlantıları civarında yeni ve modern yerleşim yerleri kuruldu. Hamidiye bulvarı gibi yeni ve geniş arterlerin yapılması, Vardar= Egnetia gibi esi yollar genişletilmesi, yeni parklar açılması, hastanelerin ve mezarlıkların şehir surları dışına taşınması, demir yolu istasyonları kurulması, denizin doldurularak yapay liman meydana getirilmesi, gibi önemli değişiklikler geçirdi⁴⁸.

⁴⁴ Akpolat, a.g.e., s.5.

⁴⁵ Dölen, a.g.m., s.28.

⁴⁶ Tuğlacı, a.g.m., s. 390.

⁴⁷ Tuğlacı, a.g.m., s. 390-391.

⁴⁸ Kornilla Trakosopoulou, "Thessaloniki İn The Otoman Period (19th- Beginning of 20th c.)", Otoman Architecture İn Greece, 2009, s. 219-220; Semavi Eyice, "Atatürk'in Doğduğu Yıllarda Selanik", [Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan](#), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul s. 470.

Osmanlı fetihleri sırasında ve sonrasında tek katlı ve genelde kerpiçten yapılan evler, 17. yüzyıldan itibaren iki veya üç katlı geniş evlere dönüşmeye başlayıp, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca da sürdü. Mahallelerdeki bu çok katlı yapılar, avluları, bahçeleri ve çeşmeleriyle geleneksel Osmanlı evi modellerini yansıtmaktaydı. Türkler genelde kentin yüksek kısımlarına doğru büyük konaklarda otururlardı. Bu evler, yüksek avlu duvarlarıyla dış dünyadan soyutlanmıştı. Zemin katları sokağa sağır cepheler oluştururdu. Bu halleriyle geleneksel Anadolu yerleşim şekli ile benzerlik gösterir⁴⁹. 1870'lerdeki değişim esnasında yeni banliyöler kuruldu. Şehrin güney doğusunda, ilk defa 1885 vergi kayıtlarında geçen, surların dışında "Hamidiye" olarak anılan yeni semt meydana getirildi⁵⁰. Buranın şehirle bağlantısı 1892'de atlı tramvayla sağlanıyordu. 1890 yangını sonrası büyük oranda konut talebi buranın daha da gelişmesini sağladı⁵¹.

Harita 4. Eski şehir ve kale ile doğusunda kurulan yeni Hamidiye semti⁵²

19. yüzyıla kadar eski yerleşim yerinde Erken ve Klasik Osmanlı üslubunda kamu, dini ve sivil yapılarda hâkimken, bu yüzyılda yeni kurulan semtlerde yapılar Batılılaşma etkisinde kalmıştır. Plan şeması ve görünümde Avrupalılaşma hevesiyle Seçmecî Üslupta yapılar ortaya konulmuştur⁵³.

⁴⁹ Akın, a.g.e., s. 74-75.

⁵⁰ Trakosopoulou, a.g.m., s. 220.

⁵¹ Trakosopoulou, a.g.m., s. 220.

⁵² Toplumsal Tarih Dergisi, sy. 152 (Ağustos 2006) armağanından üretilerek: Harita üzerindeki transkripsiyon ve çeviri: Peri Efe. Harita, Dimitriadis, a.g.e.'den alınmış.

⁵³ Trakosopoulou, a.g.m., s.220.

Şehir en büyükleri 1840 ve 1917’de olmak üzere birçok yangın geçirmiş. Bu yangınlarda özellikle şehrin kuzeyindeki eski mahalleler yok olmuştur.

Fotoğraf 4. 19. yüzyılda çizilmiş bir gravür⁵⁴

Fotoğraf 5. 19. yüzyılda Selanik⁵⁵

⁵⁴ <https://tr.traveloques.gr/collection.php?view=265> 'den 11.07.2025'te alındı: Resmin aslı: Giorgos Patieridis, Kostas Stamatis, . Τα χαρακτικά της Θεσσαλονίκης από τον 15ο έως και τον 19ο αιώνα από τις συλλογές των Γιώργου Παπτερίδη και Κώστα Σταμάτη [Engravings showing Thessaloniki from the 15th to the 19th century, from the collections of Giorgos Patieridis and Kostas Stamatis], Thessaloniki, Mouseio Fotografias "Christos Kalemkeris" Dimou Kalamarias, 2009. [Selanik'i gösteren gravürler (15.-19. yüzyıl, G. Patieridis ve K. Stamatis koleksiyonlarından], Selanik, Mouseio Fotografias, 2009.

⁵⁵ <https://www.eskiturkive.net/tag/selanik> 'den 11.07.2025'te alındı.

Fotoğraf 6. 19. yüzyılda Selanik⁵⁶

4. Selanik’deki Osmanlı Dönemi Tarihi Eserleri

1429’den 1913’e kadar 484 yıl Türk hâkimiyetinde kalmış şehirde birçok eser inşa edildi. Son araştırmalarda 1913’e kadar 47 cami ve mescit, 19 tekke ve zaviye, 3 imaret, 15 çeşitli vakıflar saptandı⁵⁷. Osmanlı’nın eline geçtikten sonra şehirde çok sayıdaki kilisenin camiye çevrilmesi haricinde birçok da yeni cami, mescit, imarethane, han, bedesten, hamam ve çeşme yapıldı. Halkı kozmopolit bir kitle olmasına karşın, 19. yüzyıl 2. yarısında denizden bakıldığında yükselen beyaz minareleri ile bir Türk şehri manzarası görülüyordu. Pek çoğu bugün mevcut olmayan eserlerin sayısı hakkında Evliya Çelebi, 17. yüzyılda 150 kadar cami ve mescitten bahseder⁵⁸; ancak sadece 20 tanesinin ismini verir. Ayvverdi ise bunlardan 130 kadarını tespit etmiş, ayrıca 15 medrese, 20 kadar mektep, 45 tekke, 5 han, 12 hamam, 10 imaret belirleyebilmiştir⁵⁹. Yunan Kültür Bakanlığı’nın yayınladığı, “Ottoman Architecture in Greece” adlı kitapta da farklı türden 22 eser tanıtılır⁶⁰. Yunanistan’da 3756-3771 yapı inşa edilmişse de

⁵⁶ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Selanikdenizden.jpg> (11.07.2025’de alındı)

⁵⁷ Tuğlacı, a.g.e., s. 391

⁵⁸ Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi, EvliyaÇelebi Seyahatnamesi, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, C.12, İstanbul 1971, s.104.

⁵⁹ Ayverdi, a.g.e., s.254.

⁶⁰ Ottoman Architecture in Greece, 2009’da tanıtılan eserlerle ilgili bkz. “Hamza Bey Mosque”: s.222-223; “Rotondo Minaret”: s.224-225; “Yeni Mosque”: s.226-228; “Alaca İmaret”: s. 229-231; “Bey Hamam”: s. 232-234; “Yeni Hamam”: s. 235-236; “Pazar Hamam”: 237-239; “Pasha Hamam”: s. 240-241; “Government Building of Thessaloniki/ Selanik Hükümet Binası”: s. 242-243; “Customs House of the Port of Thessaloniki/ Selanik Gümrük Binası”: s. 244-245; “Bedesten”: s. 246-247; “Municipal Preparatory School/

günümüzde yalnızca 756 yapı ayaktaadır. Bütün Balkanlar’da görüldüğü gibi eserlerin çoğu devlet eliyle yok edilmiştir⁶¹. En büyük kayıp dini yapılar ve medreselerdir. Selanik’te inşa edilmiş yaklaşık 411 yapıdan günümüze ulaşabilen çok az sayıdaki Türk eseri, bir Türk şehrinin çekirdeğini meydana getiren camiler, ticarethaneler ve hamamlar ve çeşmelerdir. Mahalleler bu çekirdeğin etrafında gelişmiştir. Bu eserlerden bugüne çok azı gelebilmiştir. Bir kısmı yangınlarda, bir kısmı Yunan hükümetinin bilinçli yok etme eylemleriyle tarihten silinmiştir (Tablo1-3).

Tablo 1. Adı tespit edilip Günümüze ulaşabilen Türk eserleri

Cami/ Türbe/ Tekke	Hamam/Han- Bedesten	Çeşme	19.-20. Yy Karımı Yapıları
Abdullah Efendi Camii (Güneyde Kafa)	Hanım 1	Çeşme 1-6	Karak Çeşmesi
Alaca İmaret Camii	Paşa Hamamı	Alaca İmaret Çeşmesi	Atina Bankası
Hanım Bey Camii	Sultan II. Murad Hamamı	Alaca Çeşmesi	Selanik Bankası
Çınarlı Camii (harabe durumda)	Yahudi Hamamı	Çınarlı Çeşme	Selanik Lirası
Bopşa Süleyman Ağa Camii (Ozgün minaresi camii)	Yeni Hamamı	Fatma Hanım Çeşmesi	Askeri Hastane
Zirve Paşa Camii	Buğra Hanamı	Hacı Mehmed Çeşmesi	Hazret-i Hastanesi
Kılla Camii (Ozgün minaresi camii)	II. Bayezid Bedesteni	Hacı Abdullah Çeşmesi	Hazret-i İlahiyesi
Musa Baba Türbe	Emniyet Hanı	Hazret-i Çeşmesi	Allanin Yemhanesi
Şeyh Hottacı Süleyman Efendi Türbe (Harabe)			
Konutlar			
Atatürk Evi Müzesi	Hıfzı Bey Konak	Konutlar	
Osman Ali Bey Kökü	Ahmet ve Mehmet Kapancı Kökleri	Seyfullah Paşa Kökü	

İdadiye”: s. 248-249; “Municipal Hospital”: s. 250-251; “Pumping Station of the Ottoman Water Company/ Osmanlı Su şirketi Pompa İstasyonu”: s. 252-253; “Hafız Bey Mansion”: 254; “Yusuf and Ahmet Kapancı Mansion”: 255; “Seyfullah Pasha Mansion”: s.256; “Abdurrahman House”: s. 257; “Hafız Bey House”: 258;”Ahmet Kapancı Mansion”: s. 259; “Group of Houses in the Upper Town of Thessaloniki/ Yukarı şehirden bir grup ev”: s. 260-261.

⁶¹ Ömer Turan, Mehmet Zeki İbrahimgil, Balkanlar’daki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara 2004, s. 454-455.

Tablo 2. Adı tespit edilip günümüze ulaşamayan Türk yapıları

Camii/ Türbe/ Tekke-Hamam/Han-Bedesten						
Abdullah Camii	Kadı Lonca Camii	Kazaz Hacı Mustafa Camii	Hacı Musa Baba Mescidi	Kapı Tekkesi	Kadir Baba Türbe ve Tekkesi	
Azrak Camii	Mesut Hasan Camii	Kazaz Hacı Musa Camii	Sahbedin Mescidi	Pazar Tekkesi	Türbe	
Bahar Çeşni	Mustafa Paşa Camii	Koca Kasım Paşa Camii	Unluçayır Mescidi	Rüfai Tekkesi	İshakiane Hamamı	
Biylidi Süleyman Ağa Camii	Numan Paşa Camii	Saatli Camii	Yahya Balı Mescidi	Nalbant Tekkesi		
Burnalı Camii	Pişmançı Camii	Hacı Hasan Mescidi	Selanik Meçhul Mescidi	Perşembe Tekkesi		
Kara Hacı Camii	Sulu Paşa Camii	Akçe Mescit	Eski Saray Tekkesi	Sadı Tekkesi		
İshakiane Camii	Tabakhane Camii	Hacı Iskender Mescidi	Fethiye Tekkesi	Salı Tekkesi		
Kara Ali Camii	Yılan Mermer Camii	Kule Hamamı Mescidi	Kadirî Tekkesi	Zindan Tekkesi		

Tablo 3. Fetih sonrası Kiliseden Camiye Dönüştürülüp, Elden Çıkınca Tekrar Kiliseye Dönüştürülen Yapılar

Fetih sonrası Kiliseden Camiye Dönüştürülüp, Elden Çıkınca Tekrar Kiliseye Dönüştürülen Yapılar			
II. Murat Camii	Eski Cuma Camii	Kasımiye Camii	Yakup Paşa Camii
İki Şerefeli Camii	Hacı Süleyman Camii	Kazancılar Camii	Ayasofya
Eski Saray Camii	İshakiane Camii	Söğüksu Camii	

Fotograf 7. Genel görüntüş, tepe, iç kale ve Yedi Kule Hisarı, 1890⁶²

Camiye çevrilen kiliselerden bazıları 2. Murat zamanında fetih sonrası kiliseden çevrilen Eski Cuma Camisi diye anılan Aziz Paraskevi Bazilikası, Kasımiye Camisi diye anılan Aziz Demetrios Bazilikası, Yakup Paşa'nın 16. yüzyılda camiye dönüştürdüğü Aziz Katarini Kilisesi ve aynı dönemden İshakiye Camisi diye anılan Aziz Pantelemon Kilisesi'dir.

⁶² Eyice, Atatürk'ün Doğduğu Şehir..., s. 3.

Şehrin sembolü olan Beyaz Kule, Vardar Kalesi de denen Kuşaklı kule, 15. yüzyılda yapılan diğer eserlerdir. 16. yüzyılda da Tophane’de baruthane binası, 15. yüzyılda mescit olarak yapıp zamanla değişikliğe uğrayan Hamza Bey Camisi, Vardar kapısı dışında yaptırılan Mevlevihane, diğer tarihi yapılarından birkaçıdır.

Selanik’te bugüne gelebilen en önemli yapılardan bazıları, İshak Paşa İmaret, Sultan Murad, Hazma Bey ve Kazım Paşa Camileridir.

Selanik’te günümüze gelebilmiş Osmanlı yapıları aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

Harita 5. Selanik Türk eserlerinin yerini gösteren harita⁶³

⁶³ Çam, a.g.e., s. 290.

Resim 2. Selanik Haritası üzerine işlenen 19. yüzyıl Osmanlı yapılarının bazıları
1. Hükümet Konağı, 2. İnas Rüşdiyesi,
3. Gümrük Rüsumat Dairesi 4. Güreba
Hastanesi 5. Sanayi Mektebi 6. İdadi Mektebi
7. Kışla (Askerlik Dairesi) 8. Askeri Hastane
9. Polis Mektebi 10. Yeni Camii.

Harita 6. Selanik Haritası üzerine işlenen 19. yüzyıl Osmanlı yapılarının bazıları⁶⁴

Bey Hamamı:

Selanik'te inşa edilen ilk hamamdır. İkinci Murat'ın adıyla da anılan hamam 1436-1439 arasında tamamlanır. Günümüzde “Cennet Hamamı” olarak adlandırılan yapı, Yunanistan'daki en büyük hamamdır. Kadınlar ve erkekler olmak üzere iki bölümlüdür. Yapı moloz taş ve tuğla almalı malzemelidir. Birbirinden bağımsız iki yapı birbirine paralel iki eksenle inşa edilmiştir: erkekler bölümü Vardar=Egnetia Caddesi'ne yakındır. Daha küçük olan kadınlar bölümü kuzeydedir. Erkekler kısmının girişi beden duvarlarından çıkıntı yapar. Erkekler kısmının girişteki soyunmalık bölümü sekizgendir. Soyunmalıktan sonra gelen ılıklik da sekizgen planlıdır. Tıraşlık, lavabolar ve diğer temizlikle ilgili bölümler yer alır. Soyunmalık ve ılıklik kısmı kalem işi boyalarla süslüdür. Ilıklık ve soyunmalığın kubbeleri tromp geçişlidir. Sıcaklık bölümü haçvari dört eyvanlı köşe halvetli plan tipindedir⁶⁵. Sıcaklığın bölümleri de kubbe örtülüdür⁶⁶.

Kadınlar bölümünün, soyunmalık kısmı kare planlıdır. Kubbesi sekizgen bir kasnağa oturur. Kubbe geçişleri pandantiftir. Soyunmalıktan sekizgen ılıklik bölümüne geçilir. Ilıklıkta lavabolar vardır. Ilıklıktan dikdörtgen planlı sıcaklığa geçilir sıcaklığın uzun kenarında kare planlı iki halvet bölümü vardır. Sıcaklığın ortası kubbe yan kısa kenarları tonoz örtülüdür.

⁶⁴ Özbek, a.g.m., s. 129.

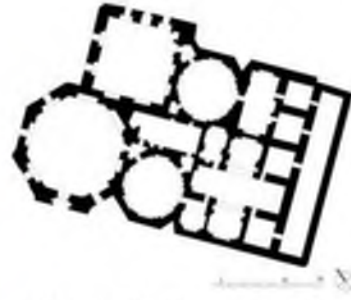
⁶⁵ Semavi Eyice, “İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, Tarih Dergisi, sy. XI (1960), 99-120.

⁶⁶ Eleni Kanetaki, “Bey Hamam”, Otoman Architecture In Greece, 2009, s. 232-233.

Halvetler de kubbe örtülüdür. Su deposu halvetlerin arkasındaki bölümde kalır. Yapı 1980’de restore edilmiştir⁶⁷.

Fotoğraf 8. Bey hamamı⁶⁸

Çizim 1. Bey Hamamı planı⁶⁹

Bedesten:

1455-1459 yıllarına tarihlenen yapı taş tuğla alması malzemedir. İçte 32 dışta 34 adet dükkân vardır. Bedestenin içteki dikdörtgen bölümü iki büyük kareye bölünmüş, onlar da altı kare bölüme ayrılmıştır. Altı bölüm kubbe örtülüdür. Yapı 1971 yangınında büyük zarar görmüştür. Ancak bugün restore edilmiş ve orijinal amacıyla hizmet vermektedir⁷⁰.

Fotoğraf 9. Bedesten⁷¹

⁶⁷ Kanetaki, a.g.m., s. 233-234.

⁶⁸ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:THES-Bev_Hamam_facade.jpg ’den 11.07.2025’te alındı.

⁶⁹ Seda Kaplan Çiçin, Meltem Ezel Çırpı, Nevnihal Erdoğan, “Ottoman Monumental Buildings In Thessaloniki Architectural Heritage”, Journal Of Emerging Economies And Policy, JOEEP, v. 1 (December 2016), s. 77 (73-84)

⁷⁰ L. Sambanopoulou, “Bedesten”, Otoman Architecture In Greece, ed. E. Brouskari, Livani Publications SA, 2009, s. 246-247.

⁷¹ <https://alivedatovgurgezin.wordpress.com/2017/10/17/ataturkun-ayak-izinde-balkanlar-1/> ’den 11.07.2025’te alındı.

Hamza Bey Camisi:

Cami, içindeki kitabeden öğrenildiği kadarıyla Hamza Bey'in kızı Hafsa Hatun tarafından 1467-1468'de yaptırılmıştır⁷². Vardar_ Egneta Caddesinde yer alır. Yapı, önce tek kubbeli bir mescit olarak inşa edilmiş, nüfus artıp ihtiyaç doğunca, üç yönden genişletilmiş ve ayrıca kuzeyine bir avlu eklenmiştir. Kubbe geçişleri tromptur. Caminin revakları Yunan döneminde dükkânlara çevrilmiştir⁷³. Ana mekân ise sinema olarak kullanılmıştır. Yakın zaman da restorasyona alınmıştır.

Fotoğraf 10. Hamza Bey Camisi⁷⁴

Çizim 2. Hamza Bey Camisi planı⁷⁵

Alaca İmaret_ İshak Paşa Camisi:

1488 yılında inşa edilen yapının banisi Amasyalı İshak bin İbrahim'dir. II. Bayezid dönemi eseridir. Tabhaneli cami plan şemasındadır. Taş tuğla almalı duvar örgüsü vardır. Harim ve önündeki avlu kubbe örülüdür. Orta avlunu iki yanında ikişer adet tabhane mekânı yer alır. Tabhanelerin girişi yapının kuzey cephesindeki beş birimli son cemaat yerinden sağlanmıştır. Son cemaat yeri kemerleri sütunlarla taşınır. Sütun başlıkları devşirmedir. Taç kapı kavsarası yedi sıra mukarnalıdır. Yapı cephelerini çatı seviyesinde kirpi saçak dolandır.

⁷² Semavi Eyice, "Hamza Bey Camii", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 15, İstanbul 1997, s.507

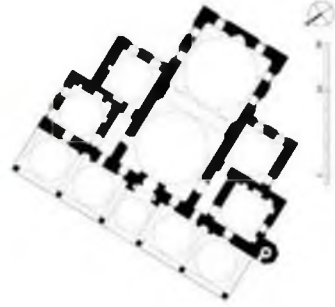
⁷³ Eyice, Hamza Bey Camii, s.508, L. Sambanopoulou,, "Hamza Bey Mosque (or Alkazar)", Otoman Architecture In Greece, 2009, s. 222,223.

⁷⁴ <https://t24.com.tr/haber/vunaniistan-osmanli-vapimi-hamza-bev-camii-ni-restorededecek.1108919?dan> 11.07.2025'te alındı.

⁷⁵ Kaplan Çiğin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 75.

Fotoğraf 11. Alaca İmaret(Bahadır Akkoyun'dan⁷⁶)

Çizim 3. Alaca İmaret planı⁷⁷

Pazar Hamamı- Yahudi Hamamı:

Halil Ağa Hamamı adıyla da anılan yapı, 15.yüzyıl sonu- 16. yüzyıl başına tarihlenir. Vasileos Irakleiou ve Komninou Caddesi bağlantısında yer almaktadır. Zaman içinde Musevilerin yaşadığı bölgede kaldığından Yahudi Hamamı adıyla da anılır⁷⁸.

Taş tuğla almaşık malzemelidir. Çatı altlarında kirpi saçak yer alır.

Yapı kadınlar ve erkekler kısmı bulunan çifte hamamdır. Bütün birimleri kubbe örtülüdür. Kubbeler dıştan kiremit kaplıdır ve sekizgen kasağa otururlar.

Erkekler kısmının soyunmalığının girişi bugün sokak seviyesinden aşağıda kalmıştır. Pencere üst seviyededir. Ilıklık bölümü dikdörtgen planlıdır. Orta kısmı kubbe örtülüdür. Kubbeye alçı süslemeler yer alır. Sıcaklık bölümü enine sıcaklıklı iki halvetli plan tipindedir. Enine dikdörtgen sıcaklığın dar kenarları eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Kadınlar bölümü daha küçüktür ve erkekler bölümüyle benzer plana sahiptir.

⁷⁶ <https://www.pikovamubadilleri.com/?Svf=26&Svz=494326&/SELAN%C4%B0K-ALACA-%C4%B0MARET-%28%C4%B0SHAK-PA%C5%9EA-CAM%C4%B0S%C4%B0%29-1484'den> 11.07.2025'te alındı.

⁷⁷ Kaplan Çiçin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 76.

⁷⁸ Eleni Kanetaki, "Pazar Hamam (or Yahudi Hamam or Louloudadika)", Otoman Architecture In Greece, 2009, s.237.

Fotoğraf 12. Yahudi Hamamı⁷⁹

Çizim 4. Yahudi Hamamı planı⁸⁰

Paşa Hamamı:

1520-1530 yıllarına tarihlenen yapı şehrin batı surları yakınındadır. Banisi II. Bayezid'in veziri Cezerizade Koca Kasım Paşa'dır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında da Selanik'te sancak beyliği görevindedir⁸¹. Yapı 1981'de kapanana kadar asıl amacında hizmet etmiştir. Soyunmalık mekanının girişi üzerinde niş içinde bani kitabesi yer alır.

Yapı başlangıçta tek yapı iken, sonradan çifte hamam haline getirilmiştir. İlk inşa edilen kısım kadınlara aittir.

Taş tuğla almaşık örgüyle yapılmıştır. Çatı hizasında kırpi saçak dolanır. Cephelerde sivri kemerli çokkörtmeler içinde dikdörtgen pencereler yer alır.

Soyunmalık mekânı kare biçimlidir ve tromp geçişli kubbe örtülüdür. Kubbe kasnağı sekizgendir. Yapının sonradan eklenen kısmı ılıklik ve kadınların sıcaklık bölümünden düşük kottadır. Kadınlar bölümünün sıcaklığı T planlı ve iki halvetlidir. T'nin dik kolu iki bölümlüdür ve her iki bölüm kubbe örtülmüştür. Yatay kolda isi kubbenin iki yanındaki bölümler tonoz örtülüdür, hemen arkasında iki halvet hücresi, bunların arkasında da su deposu yer alır.

⁷⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudi_Hamam%C4%B1#/media/Dosya:J26_243_Thessalon%C3%ADki_Hamam.jpg'den 11.07.2025'te alındı.

⁸⁰ Kaplan Çiçin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 79.

⁸¹ Eleni Kanetaki, "Pahsa Hamam (or Bat of The Holy Apostles or Phoenix Bath), Otoman Architecture In Greece, 2009, s. 240.

Fotoğraf 13. Paşa Hamamı⁸²

Çizim 5. Paşa Hamamı planı⁸³

Yeni Hamam:

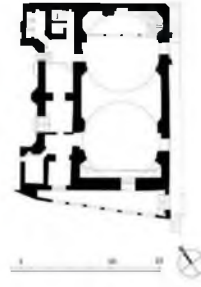
16. yüzyıl son çeyreğinde inşa edilmiş olan yapı almalı duvar örgüsü ve kirpi saçaklarıyla Erken Osmanlı Dönemi mimarisi özelliği gösterir. Banisi Hüsrev Kethüda'dır. Yapı 1978 depreminde oldukça hasar görmüştür⁸⁴.

Yapının sadece iki büyük kubbeli, kare planlı soyunmalık mekânları bugün ayakta. Ilıklık bölümünün dikdörtgen planlı, yıldız tonoz örtülüdür ve içinde iki ayrı bölüm daha olduğu kalıntılardan anlaşılmıştır.

Yapının 1917 yangınından önce çekilmiş fotoğraflarından çifte hamam olduğu düşünülmüştür⁸⁵.

Fotoğraf 14. Yeni Hamam⁸⁶

Çizim 6. Yeni Hamam planı⁸⁷

⁸² <https://kulturenvanteri.com/uz/ver/pasa-hamami-selanik/#17.1/40.64166/22.93713>'den 11.07.2025'te alındı.

⁸³ Kaplan Çiçin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 78.

⁸⁴ Eleni Kanetaki, Yeni Hamam(or "Aigli"), Otoman Architecture In Greece, 2009, s. 235,236.

⁸⁵ Kanetaki, a.g.e. s.236.

⁸⁶ <https://selanikgezirehberi.blogspot.com/2012/04/yeni-hamam-imaret-camii.html>'den 11.07.2025'te alındı.

⁸⁷ Kaplan Çiçin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 80.

İdadiye:

1887 yılına tarihlenen yapı, doğu surları dışında, şehrin yeni imar faaliyetleri sonrası inşa edilmiştir. Cephesi eski Hamidiye Bulvarı'na bakar. Mimarı Vitaliano Poselli'dir. Bugün Selanik Üniversitesinin bir binası olarak kullanılmaktadır⁸⁸.

Yapı neoklasik üslupta inşa edilmiştir. Zemin ve üçüncü kat pencereleri dikdörtgen, birinci ve ikinci kat pencereleri basık kemerlidir. Dikdörtgen planlı yapının Cephe köşelerinde dikey plasterler, cephelerde enine silmeler ve hafif taşıntılı saçak silmesi ile yapı cepheleri çerçevelenmiş ve katlar belirginleştirilmiştir. Pencere aralarındaki plasterlerin üst kısımları sütun başlığı görünümünde yapılmıştır. Ana cephesi oldukça anıtsal bir görünümündedir. Üçgen alınlıkla sonlana giriş çıkması zemin katta dikdörtgen kesitli sütunlara yaslanır. Planı 19. yüzyıl kamu yapılarında tercih edilen koridor etrafına simetrik olarak dizilen odalardan meydana gelmektedir⁸⁹.

Fotoğraf 15. İdadiye binası⁹⁰

Hükümet Binası:

1891 yılında inşa edilmiş olan yapı eski şehrin kuzey batısındadır. Mimarı Vitalliano Poselli'dir. Neo klasik üslupta yapılmıştır. Dikdörtgen planlı yapının cepheleri ve planı simetriktir. Katlar silmelerle bölünmüş, cepheler plasterlerle dikine bölünmüştür. Yuvarlak kemerli, basık kemerli ve dikdörtgen pencerelerle aydınlanır yapı. Üç açıklıklı ana giriş bölümü çatıda üçgen alınlıkla sonlanır.

⁸⁸ D. Zygomas, "Municipal Preparatory School", Otoman Achitecture in Greece, 2009, s. 248.

⁸⁹ Mine Topçubaşı, 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları Ve Yeniden Kullanım Sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, 392-393.

⁹⁰ Özbek, a.g.e., s. 137.

Fotoğraf 16. Hükümet Konağı⁹¹

Yeni Cami:

1900-1902 yıllarında inşa edilmiş olan yapı Hamidiye Camisi adıyla da bilinir. Mimarı İtalyan Vitaliano Poselli'dir. Poselli, şehrin yeni yüzünün inşasında neredeyse tek mimardır.

Cami, merkezi planlı bir şemaya sahiptir. Tek kubbeli kare mekânın kuzeyine doğu batı yönlü dikdörtgen mekan eklenerek merkezi plana gidilmiştir⁹². Harim planı bu haliyle İznik Yeşil Cami'yi hatırlatmaktadır.

Yapı oryantalist üsluptadır⁹³. Pencereelerde ve taç kapıda at nalı kemerler kullanılmış. Pencereeler ikiz pencere düzeninde cepheler silmelerle enine ayrılmıştır. Köşelerde ve ortadaki dikine plasterlerle dikine bir bölünme de söz konusudur. Taç kapısı cepheden hafif bir taşıntı yapar ve üzerinde üç dilimli dendanlı alınlık yer alır. Cepheleri çatı seviyesinde ajurlu korkuluklar dolandır. Taç kapısı, ajurlu korkulukları ve şemasıyla İstanbul Yıldız Hamidiye Camisi ile benzerlik gösterir⁹⁴.

⁹¹ <https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/thessaloniki-diamartiria-simvasiouxon-tou-dimou-exo-apo-to-ip-makedonias-thrakis/den> 11.07.2025'te alındı.

⁹² L. Sambanopoulou, "Yeni Mosque(or Old Archeological Museum)", Otoman Achitecture in Greece, 2009, s.m 226.

⁹³ Turgut Saner, 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm", İstanbul 1998, s. 2,40.

⁹⁴ Saner, a.g.e., s.66-67.

Fotoğraf 17. Yeni Cami⁹⁵

Hamidiye veya Gureba Hastanesi:

1902-1903 yıllarında inşa edilmiş yapı eski şehrin doğusundadır. Günümüzde Belediye Hastanesi olarak hizmet vermektedir⁹⁶.

Geç dönem Osmanlı mimarisinin kamu yapılarında tercih edilen simetrik plan ve cephe düzeni, bu yapıda da uygulanmıştır⁹⁷. Neoklasik üslupta yapılmıştır. Plasterlerle ve silmelerle cepheler bölünür.

Fotoğraf 18. Hamidiye Hastanesi⁹⁸

⁹⁵ <https://www.batitrakya.org/bati-trakya-haber/selanik-yeni-camide-bavram-namazi/> den 11.07.2025'te alındı.

⁹⁶ D. Zygomas, "Municipal Hospital", Otoman Achitecture in Greece, 2009, 2009, s.250.

⁹⁷ Topçubaşı, a.g.e., s. 392-393.

⁹⁸ <https://www.yunanistantatili.com/yunanistan/agios-dimitrios-hastanesi-selanik/> den 11.07.2025'te alındı.

Konutlar:

Eski şehrin özellikle kuzey kesimlerinde Türklerin yerleşim yerinde konutlar, Osmanlı fetihleri sırasında ve sonrasında tek katlı ve genelde kerpiçten yapılırken, 17. yüzyıldan itibaren iki veya üç katlı geniş evlere dönüşmeye başlamış, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca da sürmüştür. Mahallelerdeki bu çok katlı yapılar, planlarıyla, geleneksel Anadolu iç sofalı Türk evi plan şemasını; avluları, bahçeleri ve çeşmeleriyle geleneksel Osmanlı evi modellerini yansıtan içe kapanık yapılarıdır⁹⁹. Türkler genelde kentin yüksek kısımlarına doğru büyük konaklarda oturmuşlardır. Bu evler, yüksek avlu duvarlarıyla dış dünyadan soyutlanmıştır. Bu dönemden günümüze gelebilen en tipik örnek Atatürk'ün doğduğu evdir.

Yeni şehir kısmındaki evler lüks, neoklasik ve seçmeci üslupta yapılmış villalar şeklindedir. Türkler genelde kentin yüksek kısımlarına doğru büyük konaklarda oturmuşlardır.

Fotoğraf 19. Atatürk'ün Evi¹⁰⁰

Çizim 7. Atatürk'ün Evi'nin planı¹⁰¹

⁹⁹ Sedat Hakkı Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul 1954; Sedat Hakkı Eldem, Türk Evi Osmanlı Dönemi I, İstanbul 1984.

¹⁰⁰ https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%BD#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Macedonian_Museums-74-Spiti_Kemal-324.jpg'den 11.07.2025'te alındı.

¹⁰¹ Kaplan Çinçin, Çırpı, Erdoğan, a.g.m., s. 83.

Fotoğraf 20. Yeni semtte bulunan Kapancı Köşkü¹⁰²

Sonuç

Selanik, 1430 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları doğrultusunda gelişerek Türk unsurların kendi kurumlarını inşa etmeye başlamasıyla, tipik bir Osmanlı-Türk şehri kimliğine bürünmüştür.

Türk İslam şehri tanımlanırken kullanılan “cuması kılınmalı, kadısı bulunmalı, pazarı durmalı ve hamamı olmalı” şartı, yalnızca Anadolu’da değil, Osmanlının hâkim olduğu bütün coğrafyalarda uygulanmıştır. Balkanlar da bu şarttan muaf değildir. Ağırlıklı olarak Türkler ve Museviler, yanı sıra Rumlar, Levantenler ve diğer Balkan unsurlarından meydana gelen kozmopolit bir yapıya sahip Selanik kenti, bu özelliğine rağmen yukarıda özelliklerini saydığımız tipik bir Türk kenti olarak gelişmiştir. Şehir, 16. yüzyılda İspanya’dan kaçan Musevilerin yerleştirilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük ve zengin bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin en modern ve özgür şehirlerindendi. Bu özgürlük ortamında da İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Jön Türkler gibi fikir hareketleri burada doğmuştur. 1912’ye kadar Osmanlı Devleti’nde konumunu koruyan Selanik, Balkan Harbi sonrasında 1912’de savaşılmaksızın Yunanlılara bırakılmış, 1913 Bükreş Antlaşması’yla kesin olarak elden çıkmıştır. Şehrin Türk unsurları yangın ve hastalıklarla kırılmış, kalanlar da mübadele de Türkiye’ye göç etmişlerdir.

Selanik şehri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde iki ayrı evreden geçmiştir:

Türkler şehre ilk yerleştiklerinde sur içinde şehri ikiye bölen Vardar Caddesinin kuzeyinde yamaca doğru yerleşmiş ve mahallelerini burada kurmuşlardır. İlk başta caddeye yakın kısımda Hamza Bey Camisi, Bedesten, Bey Hamamı gibi şehrin asıl çekirdeğini meydana getiren yapılar inşa edilmiştir. Mahalleler bu çekirdeğin etrafında gelişmeye

¹⁰² https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:National_Bank_of_Greece_Cultural_Foundation.png’dan 11.07.2025’te alındı.

başlar. Çekirdekten kuzey yamaca doğru gelişen her bir mahallenin cami veya mescit, dükkân, çeşme, hamam gibi yapılarının bulunduğu kendi merkezlerine sahip oldukları görülmüştür. 16. yüzyılda yapılaşma Vardar Caddesi'nin kuzey batısına kaymıştır. Cezeri Kasım Paşa Camisi ve Paşa Hamamı'nın meydana getirdiği külleye, bu bölgenin gelişimine katkı sağlar.

Şehrin güney kesiminde Musevi Mahallesi ve çeşitli zanaatların yapıldığı dükkânların meydana getirdiği sokaklar ile gümrük, tophane vs. gibi yapılar yer alıyordu. Bedesten de yine ticaretin yoğun olduğu Vardar Caddesi'nin güneyinde konumlanmıştı. Rumlar şehrin doğusunda küçük bir bölgede yaşıyordu. Şehrin batısında ise Levantenler ile diğer etnik unsurlar küçük bir yer işgal ediyorlardı.

Yaklaşık 19. yüzyıl başlarına kadar bu şekilde gelişen şehrin bütün kamu, dini ve sivil yapıları Erken ve Klasik Osmanlı mimarisi üslubunda inşa edilmişti. Taş tuğla almalı duvar dokuları, kirpi saçaklar, kubbeler camilerin minareleri şehrin tanımlayıcı silüetini meydana getiriyordu. Şehir sakinlerinin yaşam alanı konutlar da Anadolu'da sıkça tercih edilen iç ve orta sofalı Türk evi plan şemasında inşa edilmişlerdi. Türk evleri, yüksek duvarlı avlularıyla içe kapanık yapıları. 1917 yangınında Türk mahallelerinin çoğu yok oldu, çok az örnek günümüze gelebildi. Atatürk'ün çocukluğunun geçtiği ev, günümüze gelebilen Selanik'teki Türk evlerindendir.

Şehir Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancakken, 1864'te uygulamaya konan Vilayet sistemi sonrasında Selanik Vilayeti oldu. 19. yüzyıl ikinci yarısından sonra şehirde değişimler başladı. 1866'dan itibaren dış surların güney kısmı yıkıldı, Sultan II. Abdülhamit döneminde rıhtımlar yaptırıldı, drenaj kanalları açılarak şehirdeki sıtma tehlikesi bertaraf edilmeye çalışıldı. 1869'da Belediyenin kurulmasıyla sağlık denetimleri kolaylaşarak, şehrin ilk defa temizlenmesi sağlandı. Elektrikle aydınlatılan ilk Türk şehri oldu. Limana bağlı demiryolu ağlarıyla ticaret daha da gelişti. Şehrin doğusundaki surlar kaldırılarak doğuya doğru batılı anlayışla yeni Hamidiye Semti kuruldu. Geniş cadde ve sokakları, batılı tarzda kamu yapıları ile villa tarzı konutları ile modern bir şehir havasına büründü. Yeni inşa edilen, Rüştüye ve İdadiye Binaları, Hamidiye Hastanesi, Hükümet Binası, Islahane, Ziraat Mektebi, Kışla gibi kamu hizmet binaları, bütün imparatorlukta olduğu gibi batılılaşma etkileriyle neoklasik ve seçmeci üslupta inşa edilmişlerdir. Yeni semtte inşa edilen konutlar da Avrupalı görünümlü villalar şeklinde sokakları süslemekteydi. Osmanlı hâkimiyetinde 484 yıl kalan Selanik'te kaynaklardan tespit edildiği kadarıyla 1913'e kadar camiye çevrilen kiliseler haricinde yeni

camii ve mescitler, imarethaneler, hanlar, bedesten, hamam ve çeşmeler gibi farklı türde yaklaşık 411 yapı inşa edilmiştir. Günümüze ulaşabilen az sayıdaki Türk yapısı, Türk şehrinin çekirdeğini meydana getiren ibadethaneler, ticarethaneler, hamamlar ve çeşmelerdir. Bu çekirdeğin etrafında gelişen mahalleler özellikle 1840 ve 1917'de çıkan büyük yangınlarda yok olmuştur.

Bir zamanlar bu kozmopolit şehirde Museviler ve Türkler en kalabalık etnik grupken, bugün Yunanlılardan başka etnik grup kalmamıştır. Maalesef, Türk mahalleleri, yangınlarla yok olmuşken, , şehrin Yunanlıların eline geçmesiyle, bütün Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Türk dönemini unutturma politikası nedeniyle devlet eliyle de yüzlerce eser yok edilmiştir. Maalesef yıkımların, antik çağlarda medeniyetler kuran Yunanlıları 20. yüzyıl başlarında kültürleri yok eden birer vandal konumuna düşürmesi üzücüdür. Bugün çok az miktarda ama belli başlı eserlerden günümüze ulaşabilen Türk eserlerinden şehrin gelişimi ve evreleri hakkında fikir sahibi olunabilmesi, bir zamanlar Selanik'te Türker'in kendi medeniyetlerini inşa ettiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- BOA, Y.EE.64/4 numaralı Wernieski Planı, 1882.
- BA. Plan Proje Tasnifi, nr. 797.
- AKIN, Nur, Balkanlarda Osmanlı Dönemi Konutları, İstanbul 2001.
- AKPOLAT, Mustafa S., "Selanik Atatürk Evi'nin Tarihi Önemi ve Balkanlar Geleneksel Konut Mimarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi", Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 17-19 Mayıs 2000, c.1, Ankara 2001, 23-36.
- AKTEPE, Münir, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", Türkiye Mecmuası, sy.10, (1951-53), ss.299-312.
- ANASTASSIADOU, Meropi, Selanik 1830-1912, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2001.
- AYVERDİ, E.H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, c. IV, İstanbul 1982.
- Ed. BROUSKARI, E., Ottoman Architecture in Greece, 2009.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", Vakıflar Dergisi, sy. 2 (1942), ss. 279-386.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, sy. 11/1-4(Ekim 1949-Temmuz 1950), ss. 524-569.
- ÇALIŞLAR YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, "Erken Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar'da Kent Oluşumu veya Değişimi",Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (17-19 Mayıs 2000, Şumnu- Bulgaristan) c.2, Ankara 2001, ss.887-892.
- ÇAM, Nusret, Yunanistan'daki Türk Eserleri, Ankara 2000.

- DİMİTRİADİS, Vasilis, Topografia tes Thessalonikes kata ten Epokh tes Tourkokratias, 1430-1912, (Türk Yönetimindeki Selânik'in Topografyası), Selanik, 1983.
- DÖLEN, Emre, "Kartpostallarla Geçmişte Selanik", Tarih ve Toplum Dergisi, c.26/ sy. 156 (Aralık 1996), ss.24-37.
- ELDEM, Sedat Hakkı, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul 1954.
- ELDEM, Sedat Hakkı, Türk Evi Osmanlı Dönemi I, İstanbul 1984.
- ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine". Osmanlı Araştırmaları, IV (1984), ss. 69-78;
- ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", Şehir, Toplum, Devlet, Osmanlı Tarihi Yazıları, İstanbul 2013.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillioğlu, EvliyaÇelebi Seyahatnamesi, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, c.12, İstanbul 1971.
- EYİCE, Semavi, "Atatürk'ün Doğduğu Şehir Selanik-1881", İlgi, sy.31 (Mayıs 1981), ss. 2-8.
- EYİCE, Semavi, "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme." Tarih Dergisi, sy. XI (1960), ss. 99-120.
- EYİCE, Semavi, "Atatürk'in Doğduğu Yıllarda Selanik", Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1981, ss.461-518.
- EYİCE, Semavi, "Hamza Bey Camii", TDV İslam Ansiklopedisi, c.15, İstanbul 1997, ss.507-508
- GENÇER, Ceylan İrem, "19. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm Dinamikleri:İzmir ve Selanik (1840-1910)", Mimarlık Dergisi, sy. 394 (Mart- Nisan 2017), ss. 50-55.
- GÖKBİLGIN, M.Tayyib, "Selanik", İslam Ansiklopedisi, c.10, Eskişehir 2001, ss. 337-349.
- İNALCIK, Halil, "Rumeli", İslam Ansiklopedisi, c.9, (İstanbul 1964), ss. 766-773.
- KANETAKİ, Eleni, "Bey Hamam", Ottoman Architecture İn Greece, 2009, ss. 232-233.
- KANETAKİ, Eleni, "Yeni Hamam(or "Aigli")", Ottoman Architecture İn Greece, 2009, ss. 235-236
- KANETAKİ, Eleni, "Pazar Hamam (or Yahudi Hamam or Louloudadika)", Ottoman Architecture İn Greece, 2009, ss.237-239.
- KANETAKİ, Eleni, "Pahsa Hamam (or Bat of The Holy Apostles or Phoenix Bath), Ottoman Architecture İn Greece, 2009, ss. 240-241.
- KAŞIKÇI, Nihat ve YILMAZ, Hasan, Mora'dan Viyana'ya Osmanlı Avrupası (Ülkeler, Şehirler, İz Birakanlar), Ankara 2001.
- KAPLAN ÇİNÇİN, Seda, EZEL ÇIRPI, Meltem, ERDOĞAN, Nevnihal, "Ottoman Monumental Buildings İn Thessaloniki Architectural Heritage", Journal Of Emerging Economies And Policy,JOEEP, v. 1 (December 2016), ss. 73-84.
- KİEL, Machiel, "Selanik", TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, İstanbul 2009, ss. 352-357.
- ÖZBEK, Yıldırım, "Tanzimat Sonrasında Selanik'in Gelişimi ve İdadi Mektebi", METU JFA, c. 40/ sy.2 (2023), ss. 123-151.
- PATIERIDIS, Giorgos / STAMATIS, Kostas. Τα χαρακτηριστικά της Θεσσαλονίκης από τον 15ο έως και τον 19ο αιώνα από τις συλλογές των Γιώργου Πατιεριδης και Κώστα Σταμάτη [Engravings showing Thessaloniki from the 15th to the 19th century, from the collections of Giorgos Patieridis and Kostas Stamatis], Thessaloniki,

- Mouseio Fotografias "Christos Kalemkeris" Dimou Kalamarias, 2009. [Selanik'i gösteren gravürler (15.-19. yüzyıl, G. Patieridis ve K. Stamatis koleksiyonlarından], Selanik, Mouseio Fotografias, 2009.
- SAKAOĞLU, Necdet, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri, İstanbul 2010
- SAMBANOPOULOU, Lila, "Thessaloniki In The Ottoman Period (15th-18th c)", Ottoman Architecture In Greece, 2009, ss. 216-218.
- SAMBANOPOULOU, Lila, "Hamza Bey Mosque (or Alkazar)", Ottoman Architecture In Greece, 2009, ss. 222-223.
- SAMBANOPOULOU, Lila, "Yeni Mosque (or Old Archeological Museum)", Ottoman Architecture In Greece, 2009, ss. 226-228.
- SAMBANOPOULOU, Lila, "Bedesten", Ottoman Architecture In Greece, 2009, ss. 246-247.
- SANER, Turgut, 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm", İstanbul 1998.
- TOPÇUBAŞI, Mine, 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları Ve Yeniden Kullanım Sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Toplumsal Tarih Dergisi, sy. 152 (Ağustos 2006) armağanı harita.
- TRAKOSOPOULOU, Komilla, "Thessaloniki In The Ottoman Period (19th- Beginning of 20th c.), Ottoman Architecture In Greece, 2009.
- TUĞLACI, Pars, "Selanik", Osmanlı Şehirleri, İstanbul 1985.
- TURAN, Ömer ve İBRAHİMĞİL, Mehmet Zeki, Balkanlar'daki Türk Mimari Eserlerinden Örnekler, Ankara 2004.
- TOZOĞLU, Ahmet Erdem, Actors Of Change: Railway Projects And Urban Architecture Of Balkan Cities In The Late Ottoman Period, A Dissertation Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical Unvrsty, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- ZYGOMALAS, Dimitrios, "Municipal Preparatory School", Ottoman Achitecture in Greece, 2009, ss. 248-249.
- ZYGOMALAS, Dimitrios, "Municipal Hospital", Ottoman Achitecture in Greece, 2009, ss. 250-251.
- http://www.hourmo.eu/15_Stamps_&_Cartoons/1919/1919_06_02_Greece_Golfe_de_Salonique_Quadruple_Postcard.jpg 'den 11.07.2025'te alındı.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_Apostolic_Vicariate_of_the_Bulgarians#/media/File:Vilaet_Solunski.jpg 'den 11.07.2025'te alındı.
- <https://www.instagram.com/p/DGgdNNvgpWs> 'den 11.07.2025'te alındı.
- <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=265> 'den 11.07.2025'te alındı.
- <https://www.eskiturkiye.net/tag/selanik> 'den 11.07.2025'te alındı.
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Selanikdenizden.jpg> (11.07.2025'te alındı)
- https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:THES-Bev_Hamam_facade.jpg 'den 11.07.2025'te alındı.
- <https://alivedatovgurgezgin.wordpress.com/2017/10/17/ataturkun-ayak-izinde-balkanlar-1/> 'den 11.07.2025'te alındı.

<https://www.pikovamubadilleri.com/?Syf=26&Syz=494326&/SELAN%C4%B0K-ALACA-%C4%B0MARET-%28%C4%B0SHAK-PA%C5%9EA-CAM%C4%B0S%C4%B0%29-1484>

<https://www.pikovamubadilleri.com/?Syf=26&Syz=494326&/SELAN%C4%B0K-ALACA-%C4%B0MARET-%28%C4%B0SHAK-PA%C5%9EA-CAM%C4%B0S%C4%B0%29-1484>'den 11.07.2025'te alındı.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudi_Hamam%C4%B1#/media/Dosya:J26_243_Thessalon%C3%ADki_Hamam.jpg'den 11.07.2025'te alındı.

<https://kulturenvanteri.com/uz/ver/pasa-hamami-selanik/#17.1/40.64166/22.93713>'den 11.07.2025'te alındı.

<https://selanikgezirehberi.blogspot.com/2012/04/veni-hamam-imaret-camii.html>'den 11.07.2025'te alındı.

<https://www.aftodioikisi.gr/ota/dimoi/thessaloniki-diamartiria-simvasiouxon-tou-dimou-exo-apo-to-ip-makedonias-thrakis/>'den 11.07.2025'te alındı.

<https://www.yunanistantatili.com/yunanistan/agios-dimitrios-hastanesi-selanik>'den 11.07.2025'te alındı.

¹ https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%BD#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Macedonian_Museums-74-Spiti_Kemal-324.jpg'den 11.07.2025'te alındı.

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:National_Bank_of_Greece_Cultural_Foundation.png'dan 11.07.2025'te alındı.